

El tracista fra Josep de la Concepció: revisió historiogràfica i noves atribucions

Carme Narváez Cases
Universitat de Barcelona
Departament d'Història de l'Art
Baldiri i Reixac, s/n
08028 Barcelona, Spain
cncases@wanadoo.es

RESUM

Fra Josep de la Concepció, membre de la congregació de carmelitans descalços, va ser un dels més qualificats arquitectes amb què comptà el Principat en el segle XVII. L'interès de la seva figura es troba sobretot en el fet que la seva activitat no es va circumscriure simplement a les construccions impulsades per l'orde al qual pertanyia, sinó que s'estengué a àmbits tan diversos com els de la confecció de traces per a catedrals, esglésies parroquials, edificis civils, retaules i altres obres de naturalesa diversa, que mostren en conjunt el gran talent d'aquest artífex.

Paraules clau:

Arquitectura, tracista, convent

ABSTRACT

Fra Josep de la Concepció, Architect: Historiographical Revision and New Attributions

Fra Josep de la Concepció was member of the Descalzos congregation, and one of the most qualified architects in Catalonia at the XVIIth century. The interest of Fra Josep is mainly the fact that his activity wasn't confined simply to the constructions started by the religious order to which he belonged, but it extended in so different limits, such as that of the making-up of designs for cathedrals, parish churches, civil buildings, altarpieces, and other works of art of diverse genre, that show as a whole the great talent of that artist.

Keywords:

Architecture, designer, monastery

Fra Josep de la Concepció és, probablement, una de les poques figures de les quals podem parlar com a tals dins del panorama arquitectònic del barroc català. Tanmateix, i malgrat la considerable qualitat que presenten les seves produccions —valoració amb la qual semblen estar d'acord tots els historiadors de l'art català que han estudiat aquesta època—, la seva fortuna crítica ha estat més aviat minsa. És aquesta una circumstància que només pot ser explicable a partir de les prevencions, les pors i fins i tot el menyspreu que dins la nostra mateixa professió ha semblat existir sempre envers aquest període de l'art català, prevencions que han assolit gairebé la categoria de tòpic —diríem fins i tot de fenomen—, i que a més s'uneixen al poc interès que en general desvetlla el món de l'arquitectura entre els mateixos investigadors. Només aquests factors poden ser l'explicació al fet que hagi mancat en la nostra historiografia durant tots aquests anys una monografia seriosa dedicada a aquest arquitecte.

Els mèrits de fra Josep de la Concepció com a autor de traces arquitectòniques no van passar desapercibuts per als seus propis contemporanis, que sovint fan referència a ell en termes tan elogiosos com els de «gran architector» —expressió utilitzada pels consellers de la ciutat de Vic—, i parlen d'ell en vida com «un dels majors oficials no sols del Principat de Catalunya, pero de tota España, com ho demostren ses obres tan insignes i alabades traces que continuament fa» —alabança que trobem al *Llibre de comptes de la fabrica del retaule de la vila d'Esparreguera*—. Justament va ser aquesta merescuda fama la que va fer de fra Josep l'arquitecte més conegut del seu moment a Catalunya i un dels més sol·licitats arreu, tant per emprendre nous projectes arquitectònics com per realitzar visites o remodelacions d'edificis pre-

xistents. La prova d'aquest èxit la tenim en l'enorme camp d'actuació del tracista —des de Girona fins a Énguera (València), de Barcelona a Madrid, de Balaguer a Mataró, passant per Tortosa o Vilanova i la Geltrú—, que demostra que la seva celebració superava amb escreix la d'altres arquitectes o mestres de cases catalans, que tenien un àmbit d'actuació molt més local.

El primer intent de valoració sobre la figura de fra Josep sorgí d'un membre del propi orde religiós al qual pertanyia l'arquitecte, l'historiador carmelità descalç fra Joan de Sant Josep, que l'any 1707 —només disset anys després de la mort del tracista, que es produí el 1690— acabà de redactar una crònica de l'establiment dels descalços al Principat, dins la qual l'autor incloïa també referències als membres més destacats de l'orde a Catalunya i a diverses personalitats relacionades directament amb els carmelitans descalços. Entre els primers trobem fra Josep de la Concepció, recordat per l'historiador com un dels religiosos descalços que més destacaren en la província per les seves habilitats en el camp artístic i, més concretament, en la seva activitat com a tracista. Fra Joan de Sant Josep, contemporani de l'arquitecte, va aportar les primeres dades biogràfiques rellevants sobre fra Josep (data i lloc de naixement, any de professió en religió i data de mort —encara que equivocada aquesta última—), i va apuntar per primera vegada algunes de les actuacions més destacades del religiós com a tracista de l'orde carmelità descalç, en els convents de Barcelona, Gràcia, Vic, la Selva del Camp, Balaguer, Tarragona, Tortosa i Reus. Assenyalava també fra Joan la intervenció del tracista en altres projectes no pertanyents a l'orde, dels quals només cita el de la remodelació del Palau del Virrei a Barcelona —possiblement pel fet d'ésser una de les primeres obres

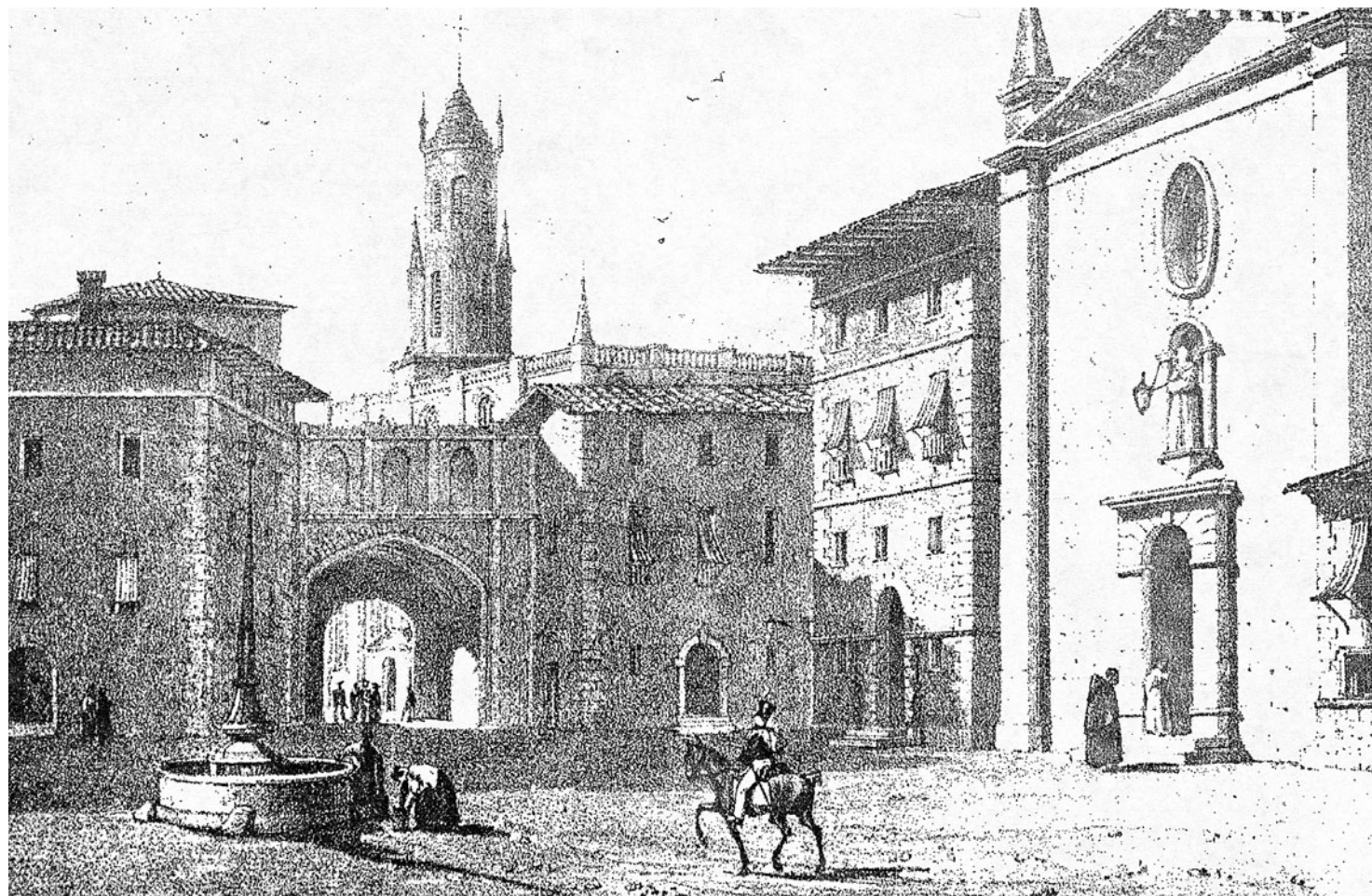

Figura 1.
Gravat decimonònic on apareix representada la plaça de la Sang de Reus. A la dreta de la imatge és visible la façana principal de l'Hospital, obra de fra Josep de la Concepció. Publicat a S. VILASECA ANGUERA, «Hospital Civil de Reus», *Butlletí del Sindicat de Metges de Catalunya*, 80, abril 1927, p. 12-25.

conegudes portades a terme per l'arquitecte—. Potser la notícia més destacada de les aportades per l'historiador en aquest primer retrat biogràfic era la de la presència de fra Josep de la Concepció a Madrid, amb motiu de la remodelació del convent de l'orde descalç a la capital, rellevància que és donada per un doble factor: el primer és que aquest viatge de fra Josep a Castella sembla propiciat pel mateix autor de la notícia, fra Joan de Sant Josep, que, en qualitat de provincial de Catalunya, assistí a un capítol general celebrat a Madrid l'any 1689, durant el qual recomanà els serveis de fra Josep de la Concepció com a tracista al prior del convent madrileny i al propi provincial castellà. En segon lloc, fra Joan de Sant Josep —a excepció de la succinta menció posterior feta per Llaguno de l'estada de l'arquitecte a la capital— és l'única font documentada que tenim d'aquest viatge; no existeixen més evidències, ni altres informacions que ens permetin fer-nos una idea més aproximada de la tasca portada a terme per l'arquitecte català a Madrid. Així, doncs,

l'historiador carmelità se'ns presenta no només com la primera font d'informació sobre fra Josep de la Concepció, sinó a més com una de les més autoritzades per la seva proximitat temporal a l'arquitecte.

Ja en el segle XIX era Llaguno i Amirola —*Noticias de los arquitectos y arquitectura de España desde su restauración*, publicada l'any 1829— qui aportava noves, però escasses, dades sobre la figura de fra Josep. L'interès d'aquestes notícies radicava sobretot en el fet que Llaguno també situava el tracista a Madrid (on, segons l'autor, gaudia de «gran crèdit en la arquitectura») a començaments de la dècada dels anys setanta. Però, sorprenentment, deixava de mencionar el motiu que el portà allà i que el retenia en aquesta ciutat —Llaguno diu que fra Josep de la Concepció «residia en Madrid»— per, en canvi, justificar la seva marxa en la crida que des de Reus li feren a l'arquitecte l'any 1674 perquè projectés el nou hospital (fig. 1), en una estada que seria aprofitada, cita Llaguno, per fer la traça de la capella del Sagrament a la parro-

1. *Noticias de los arquitectos y arquitectura de España desde su restauración*, vol. IV, Ediciones Turner, Madrid 1977, p. 72. Llaguno i Amirola situava la traça de l'Hospital de Reus realitzada per fra Josep a l'Arxiu Municipal de la vila, on, efectivament, havia constatat la seva presència. Tots els indicis semblaven indicar que de l'Arxiu Municipal la traça havia passat al Museu Comarcal de Reus per garantir-ne una conservació més bona. Tanmateix, el projecte de fra Josep no consta actualment ni a l'inventari del Museu ni al de l'Arxiu Municipal.

2. «Visita a la catedral. Jornada undécima: la Capilla del Santísimo Sacramento», 1947, vol. III, p. 57-62.

3. «El campanario de la iglesia arciprestal de Villanueva y Geltrú», 1953, p. 5-11.

4. *Ausa*, núm. 25, p. 91-97.

5. «La Casa de la Ciudad», juliol de 1964.

6. P. 66.

quial de Sant Pere. Si aquesta informació fos certa, això comportaria la presència de fra Josep a Madrid en dos moments diferents de la seva vida. D'altra banda, són aquestes les úniques intervencions de fra Josep que Llaguno mencionava a la seva obra¹.

L'aparició i la progressiva difusió de les primeres monografies locals a Catalunya durant la segona meitat del segle XIX va comportar un augment de l'interès vers tot allò relacionat amb les transformacions urbanístiques als municipis catalans, incloent-hi la construcció dels edificis més emblemàtics. A aquest nou interès hem d'agrair les primeres recerques documentals —unes vegades més científiques que d'altres— portades a terme per alguns d'aquests historiadors locals que, per exemple, en el cas que ens ocupa, feren possible les primeres atribucions de construccions arquitectòniques a fra Josep de la Concepció. Serien els casos de Josep Antoni Garí i Siu mell, amb la seva *Descripción e historia de la villa de Villanueva y Geltrú*, publicada l'any 1860, obra en la qual assenyalava l'autoria de fra Josep en el disseny del famós campanar de la població; o bé de mossèn Pau Parassols i Pi, que el 1876, dins la seva història local, *San Felio de Torelló, la Virgen de Rocaprebera y San Fortian*, dedicava un llarg apartat a la història constructiva de l'església parroquial de Torelló, projectada pel nostre tracista.

Bastants anys més tard, el 1935, Sañç Capdevila, arxiver de la seu de Tarragona, publicava la seva monografia *La Seu de Tarragona*, dedicada a la història constructiva de la catedral, en la qual destacava un important apartat dedicat a la capella de la Concepció, feta construir pel canonge de la seu, Diego Girón de Rebolledo, seguint la traça de fra Josep de la Concepció. Probablement, aquest fou l'estudi més documentat que fins aleshores s'havia plantejat sobre una de les obres portades a terme pel tracista. Capdevila prenia com a base de les seves informacions no només fons capitulars, sinó també notarials, intentant establir tot l'abast d'aquesta intervenció: pressupost de l'obra, col·laboracions amb escultors i pintors, pagaments a l'arquitecte i —potser el més important— l'intent de mostrar fra Josep com una figura consolidada en l'àmbit artístic de la seva època. L'autor citava també, en un apèndix de l'obra i lligat a l'escenari tarragoní de les actuacions del tracista en aquests anys, el document notarial que acreditava la seva intervenció en la remodelació del castell de Botarell. Complementant la informació de l'actuació de fra Josep en la mencionada capella de la seu tarragonina, uns quants anys més tard, el 1947, Duran i Sanpere redactava un petit article a *Barcelona. Divulgación Histórica*², que fixava, a partir de la documentació capitular, la intervenció del nostre arquitecte en la construcció

de la capella de Sant Oleguer a la catedral de Barcelona el 1676.

L'abast de la seva dedicació a l'arquitectura i les seves obres el feren mereixedor, en la dècada dels cinquanta, de figurar en el primer volum del *Diccionario biográfico d'artistes catalans*, confeccionat per Ràfols. L'autor feia un repàs a les produccions més destacades del tracista, centrant-se sobretot en aquelles que l'arquitecte havia realitzat fora de l'orde carmelità; justament, l'única d'aquestes que citava, la del convent carmelità de Vilanova i la Geltrú, és una atribució errònia, i, a més, inexplicable, atès que el convent vilanoví va ser fundat l'any 1735, molts anys després que es produís la mort de fra Josep. Ràfols apuntava l'interès de l'informe redactat pel tracista en relació amb l'acabament de les obres a la seu de Vic, així com la seva estada a Madrid.

Un parell d'anys després de l'aparició de fra Josep en el primer volum de l'obra de Ràfols, Albert Ferrer i Soler, seguint algunes notícies ja aportades per Garí i Siu mell —i amb algunes altres de cedides per Cèsar Martinell, tal com el propi autor indica en una de les notes—, dedicava un article a l'edificació del campanar de Vilanova i la Geltrú al *Boletín de la Biblioteca Museo Balaguer*³. En aquest article —que, evidentment, centra el seu interès en la construcció indicada al títol— Ferrer i Soler dedicava una petita introducció a lloar els mèrits que havia arrebegat com a tracista fra Josep de la Concepció, fent una revisió a les seves obres més destacades i corregint l'error comès per Ràfols ja citat abans. Ferrer assenyalava fra Josep com a autor de les traces portades a terme per a la parroquial de Tàrrrega, i a Vic, per al palau episcopal, la capella de Sant Bernat Calbó i la memòria sobre la continuació de les obres a la catedral vigatana.

Malgrat l'indubtable interès d'aquestes petites aportacions a l'hora d'anar constituint un inventari de les obres en què participà, continuava mancant un estudi de síntesi dedicat a la figura de fra Josep de la Concepció. Hauríem d'esperar fins l'any 1954 per poder trobar una primera valoració del conjunt de l'obra del tracista carmelità, que arribaria de la mà de Josep M. Madurell i Marimon, qui, l'any mencionat, va publicar, a *Analecta Sacra Tarraconensia*, un extens article sota el títol «El tracista Fray José de la Concepción», que en la indefinició d'aquest encapçalament indicava que, potser per primera vegada, l'interès se centrava més en l'artífex que no pas en les obres portades a terme per ell. Madurell feia un repàs a les dades biogràfiques de fra Josep aportades per l'historiador fra Joan de Sant Josep —corregint l'error d'aquest últim respecte a la data de la mort de l'arquitecte—, així com una revisió de les obres en què havia intervingut, amb aportacions documentals inèdites (els contractes

per al castell de Cubelles, la casa de Carles de Llupià a Segur i el convent de carmelitans descalços de Vic). Entre les virtuts que podem atribuir a aquest article, es troba probablement la de l'apèndix documental, molt complet, amb interessants referències (extretes en la seva major part de l'Arxiu de Protocols de Barcelona, com sabem escenari habitual de les seves investigacions), que constitueixen la primera aportació de fons documental relatiu als projectes realitzats per fra Josep. El mateix Madurell seria responsable, l'any 1958, d'arrodonir les informacions aportades en aquest primer article amb la publicació d'una monografia dedicada novament a la que semblava que havia de ser la intervenció més destacada del carmelità, la realitzada a la capella de la Concepció de Tarragona, en un estudi titulat *La capilla de la Inmaculada Concepción de la Seo de Tarragona*. En aquesta obra Madurell aportava noves dades documentals —la major part de les quals eren notarial— relatives no només a la construcció de la capella, sinó també a la decoració escultòrica i pictòrica, així com a la confecció de l'esplèndida reixa de ferro dissenyada també per fra Josep. L'estudi de Madurell era acompanyat, a més, per un extens apèndix documental amb les transcripcions d'alguns dels protocols més interessants relatius a aquestes tasques de construcció.

L'any 1958 Eduard Junyent, conegut historiador local de la ciutat de Vic, dedicava un breu article, «El convento de carmelitas descalzos de Vich»⁴, a la història constructiva d'aquest monestir, en el qual aportava notícies extretes del llibre de la fundació i de l'arxiu municipal, i apuntava la variació que el propi fra Josep havia introduït en la traça del convent un cop ja començades les obres de construcció. Aquest mateix autor continuà contribuint en anys posteriors a l'aportació d'informacions sobre altres intervencions del tracista a la capital d'Osona, per exemple la realitzada a la casa de la ciutat, tractada en un article publicat a la revista *Vic* l'any 1964⁵ (fig. 2). En la seva obra més coneguda, *La ciutat de Vic i la seva història*, publicada el 1976, Junyent reprenia —encara que de manera més sintètica— alguns d'aquests temes.

Amb moltes similituds respecte a l'estudi sobre la capella de la Concepció confeccionat per Madurell, es plantejava el 1959 una nova monografia dedicada a un altre projecte —un dels menys coneguts fins aleshores— portat a terme per fra Josep de la Concepció, en aquest cas el de l'església i el convent dels carmelitans descalços a la Selva del Camp. L'obra de Fort i Cogul, *El convent de Sant Rafael, de carmelites descalços, de la Selva del Camp*, pretenia ser una reconstrucció dels orígens i la història fundacional del monestir selvatà dels descalços, història en la

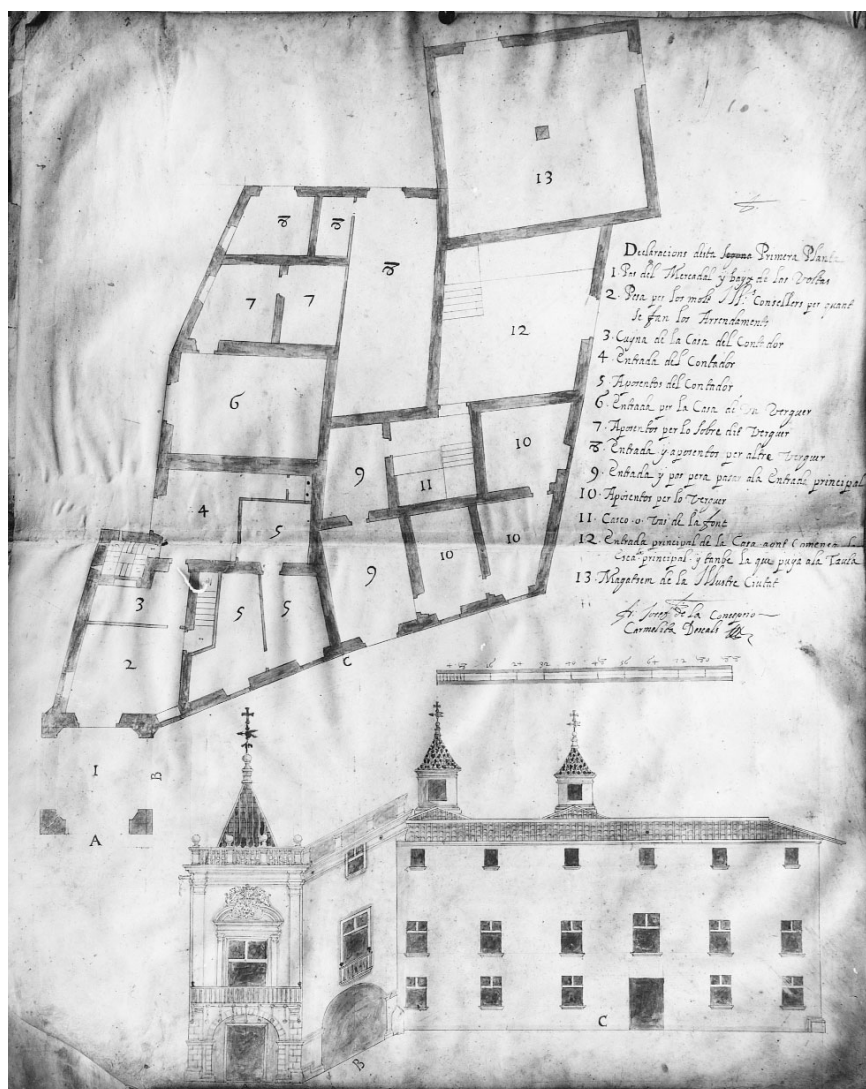

Figura 2. Projecte de fra Josep de la Concepció per a la remodelació de l'Ajuntament de Vic, amb la planta del pis baix i la seqüència de façanes implicades en la reforma. Arxiu Fotogràfic Mas (Barcelona).

qual el nom de fra Josep apareix mencionat simplement com a autor de la traça dels edificis que l'integren. Tanmateix, l'autor dedicava un apartat a la descripció de convent i església, en el qual no deixava de banda la menció als aspectes més purament artístics (estructures, decoració escultòrica, esgrafiats), així com a les diverses fases de construcció.

Però, probablement, qui més contribuï a acabar de fixar el destacat paper que tingué fra Josep de la Concepció en l'arquitectura del barroc català va ser l'arquitecte historiador Cèsar Martinell. Aquest autor, que ja havia apuntat en alguna publicació anterior el nom de fra Josep com un dels artífexs que calia tenir en compte en parlar d'aquesta època —per exemple, a la seva obra de l'any 1933, *L'art català sota la unitat espanyola*⁶— dedicava, en la que, sens dubte, és la seva obra més

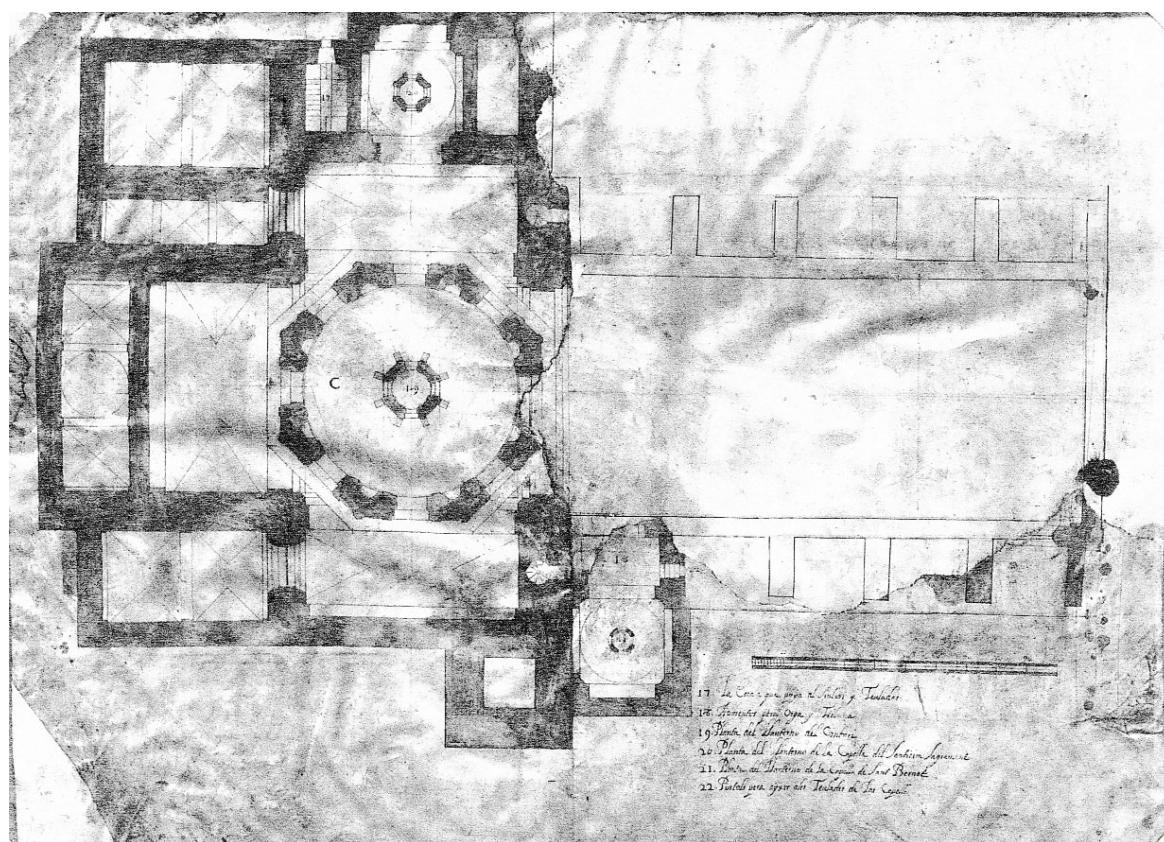

Figura 5. Projecte de la planta per a la nova seu de Vic confeccionat per fra Josep de la Concepció. Arxiu Fotogràfic Mas (Barcelona).

emblemàtica, *Arquitectura i escultura barroques a Catalunya*, en el segon volum dedicat a «El Barroc Salomònic (1671-1730)»⁷, un interessant apartat a la revisió de la figura del tracista i a les seves obres més destacades. Martinell feia, com Madurell en el seu moment, un repàs a les poques dades biogràfiques conegudes sobre el personatge —sense apuntar-hi cap altra novetat—, a banda de ressenyar i descriure les obres més importants traçades per fra Josep. No creiem exagerar si afirmem que aquest ha estat l'estudi més ampli —arrodonit potser per un article posterior del mateix autor— dedicat a la figura de l'arquitecte català. Era també la primera vegada que hom provava de fixar les característiques que defineixen la seva manera de fer: «gran facilitat de composició, monumentalitat i encertada proporció dels elements», «l'ús de voltes cupulars», «visió de totalitat, tant en l'aspecte utilitari com en el decoratiu», i la combinació «amb encert [de] les diverses arts sumptuàries». Aquesta és la valoració crítica que en feia Martinell l'any 1959, valoració ben precisa i concreta que ha estat probablement la més encertada de les realitzades sobre aquest artista.

Fra Josep de la Concepció continuà interessant Martinell en anys posteriors; a la feina de l'arquitecte a la seu de Tarragona, per exemple, anava

dedicat l'article publicat a la revista *Destino* el 1960: «La capilla de la Purísima Concepción en la Seo de Tarragona»⁸. Més endavant, l'any 1966, l'autor tornava a fer una reflexió sobre la figura del tracista, en un article de síntesi, «Un arquitecto eminente del siglo XVII, Fray Josep de la Concepció "El Tracista"», publicat a *Cuadernos de Arquitectura*⁹, que va tenir una gran difusió —va ser, potser, un dels treballs que més contribuï a fer descobrir l'enorme contribució de fra Josep al món de l'arquitectura—. Martinell repassava novament les intervencions més destacades de fra Josep, aportant algunes dades noves en referència, sobretot, a datació de les traces —com seria el cas del projecte realitzat per a la catedral de Vic (figs. 3, 4 i 5), descrit i valorat per l'autor de l'article— i intentant evidenciar en cada obra els trets que podien definir l'estil del tracista carmelità. Volem insistir novament en el destacat paper que, al nostre judici, tingué Cèsar Martinell en la recuperació i definitiva valoració de fra Josep de la Concepció dins l'àmbit de l'arquitectura catalana.

La prova del pes que tingueren aquestes intervencions de Martinell en la historiografia dedicada a fra Josep és que d'aleshores ençà no s'ha produït cap altra revisió de la figura del religiós. L'aparició, l'any 1983, de la «Història de l'Art Català» publi-

7. Publicat l'any 1959.

8. *Destino*, 1218, 1960, p. 29-31.

9. 1966, 63, p. 9-14.

10. *Arquitectura religiosa moderna i contemporània*, «Art de Catalunya», vol. 5, Edicions L'Isard, Barcelona, 1999.

11. R. RIBALTA MC ELHERRON, «La Capella de la Mare de Déu dels Dolors de l'església parroquial de Santa Maria de l'Alba de Tàrrrega», *Urtx. Revista Cultural de l'Urgell*, 1991, núm. 3, p. 191-201.

12. V. F. SEMPÈRE, «Notes sobre el convent de la vila de Nules», *Penyagolosa*, núm. 3 i 4, desembre de 1979-gener de 1980, s.p.

13. «La arquitectura de los carmelitas descalzos del siglo XVII en Valencia», *Actas del Primer Congreso de Historia del Arte Valenciano*, maig de 1992, p. 249-259; «El convento del Carmen de Orihuela y los informes y juicios para la reparación de los defectos de fábrica de su iglesia», *X Congreso del CEHA. Los clasicismos en el Arte Español*, setembre de 1994, p. 507-514.

14. A. M. PERELLÓ, p. 460.

15. *Quaderns científics i tècnics de restauració monumental*, 10, 1998, p. 328.

cada per Edicions 62, i la conseqüent dedicació d'un dels volums (publicat el 1984) a *L'època del Barroc*, segles XVII-XVIII, de la mà de Joan-Ramon Triadó, feia obligatòria una menció de fra Josep de la Concepció i de les seves contribucions a l'art català del XVII. Les referències al tracista en aquest volum, però, no aportaven cap notícia nova, i eren per força sintètiques atès el caràcter divulgatiu de l'obra, de manera que l'autoritat de Martinell com a font principal sobre l'arquitecte es mantenia intacta. Cal destacar-ne l'apartat que Triadó dedicava en aquesta publicació a l'obra més coneguda de fra Josep, la capella de la Concepció a la seu de Tarragona; l'autor s'interessava pels aspectes més decoratius de la capella, complementaris a l'arquitectura, i analitzava l'abast de la implicació de fra Josep en la traça del retaule. L'autor ha tornat a revisar més recentment el paper que fra Josep de la Concepció tingué dins l'arquitectura catalana moderna en el volum que, sota el títol *Arquitectura religiosa moderna i contemporània*, dedicava la col·lecció «Art de Catalunya» a aquest període¹⁰.

El de Triadó va ser l'últim intent de repàs a la trajectòria del carmelità. Les aportacions produïdes amb posterioritat al voltant d'aquesta figura han acotat el camp d'interès i d'investigació. Així, per exemple, quan l'any 1990 José Miguel Muñoz Jiménez publicà una monografia dedicada a l'arquitectura carmelitana, *La Arquitectura Carmelitana (1562-1800)*, la menció a fra Josep de la Concepció es feia estrictament en termes relatius a la traça i construcció de convents de l'orde descalç, en les seves vessants masculina i femenina (atribuint-li traces com les dels convents de monges descalces de Reus, Caudiel i Mataró). En un àmbit més local, podem parlar d'estudis com el dedicat a la capella de la Mare de Déu dels Dolors de la parroquial de Tàrrrega a la revista *Urtx* l'any 1991, aprofitat per ressaltar l'autoria de fra Josep en la traça del temple¹¹. I concretant més encara, en l'àmbit local valencià ha estat Dolores García Hinarejos qui ha perfilat l'abast de les intervencions del tracista en aquestes comarques —sense que ens oblidem de citar l'article de Sempere dedicat a la construcció del convent de carmelitans descalços de Nules, en el qual intervingué fra Josep com a tracista, publicat a la revista *Penyagolosa* l'any 1980¹²—. García Hinarejos, en sengles articles publicats respectivament els anys 1993 i 1994¹³, descrivia la feina desenvolupada per fra Josep en les traces dels convents de descalços d'Énguera i Nules, així com la visura realitzada per l'arquitecte a l'església del convent del Carme d'Oriola. En aquest últim cas, aporta una interessant informació complementària que ens permet descobrir aquest nou aspecte de la seva activitat.

Cal citar l'esment que de fra Josep feia Antònia Maria Perelló a la seva publicació *L'ar-*

quitectura civil del segle XVII a Barcelona (1996), elaborada a partir del gruix d'informació aportada per la seva tesi doctoral. L'autora, en el seu repàs a les construccions civils barcelonines més destacades de l'esmentat segle, feia una obligada revisió del Palau del Virrei, però sense aportar-ne noves notícies —malgrat que les havia cercat— sobre les obres de remodelació portades a terme seguint el projecte de fra Josep de la Concepció. Es limitava, doncs, a fer una descripció dels coneguts gravats que reproduïen algunes parts de l'edifici, realitzats per Maties Jener, i que són l'única evidència que ens queda d'aquesta construcció. Més interessant es presentava l'última part del llibre, en la qual Perelló feia una relació dels mestres d'obres actius a Barcelona durant el segle XVII, entre els quals apareix fra Josep com a mestre de les fonts de la ciutat en la dècada dels seixanta, i com a supervisor d'algunes obres portades a terme pel municipi¹⁴.

Podem afegir una darrera publicació a aquesta llista d'estudis dedicats (o relacionats) a l'arquitecte carmelità, publicació lligada, a més, a una afortunada restauració del castell de Cubelles, la remodelació del qual en el segle XVII va ser obra del tracista. Aquesta tasca de restauració portada a terme per la Diputació de Barcelona ha estat aprofitada per revisar les notícies relatives a l'existència del castell i per analitzar les seves diverses fases constructives, entre les quals, evidentment, destaca la realitzada entre els anys 1673 i 1675. Diversos autors i els mateixos arquitectes encarregats de la restauració, Antoni González i Raquel Lacuesta, dedicaven el número 10 dels *Quaderns científics i tècnics de restauració monumental* (publicació del Servei del Patrimoni Arquitectònic de la Diputació de Barcelona) a repassar la història del castell, posant una especial atenció en la intervenció feta en els anys mencionats a partir de la traça de fra Josep. Si bé les dades aportades en aquest recull d'articles no presentaven més novetats —insisteixen sobretot en els contractes establerts amb els mestres d'obres que hi participaren, ja donats a conèixer per Madurell—, sí que han propiciat una nova troballa lligada amb el nostre arquitecte: el descobriment de la traça de la remodelació del castell, datada l'any 1673, apareguda recentment entre els documents de l'arxiu patrimonial del marquès d'Alfarràs, propietari del castell fins l'any 1989, i de la qual incloem una fotografia procedent de la precitada publicació (fig. 6), vista la impossibilitat d'accedir al mencionat arxiu¹⁵.

Per la nostra part, nosaltres ens proposarem i ens decidírem a abordar ja fa uns quants anys una recerca sobre la figura d'aquest arquitecte amb una doble finalitat: en primer lloc, estudiar pormenoritzadament les seves produccions, sobretot en aquelles obres que fins aleshores no havien estat ben documentades i, en segon lloc i més im-

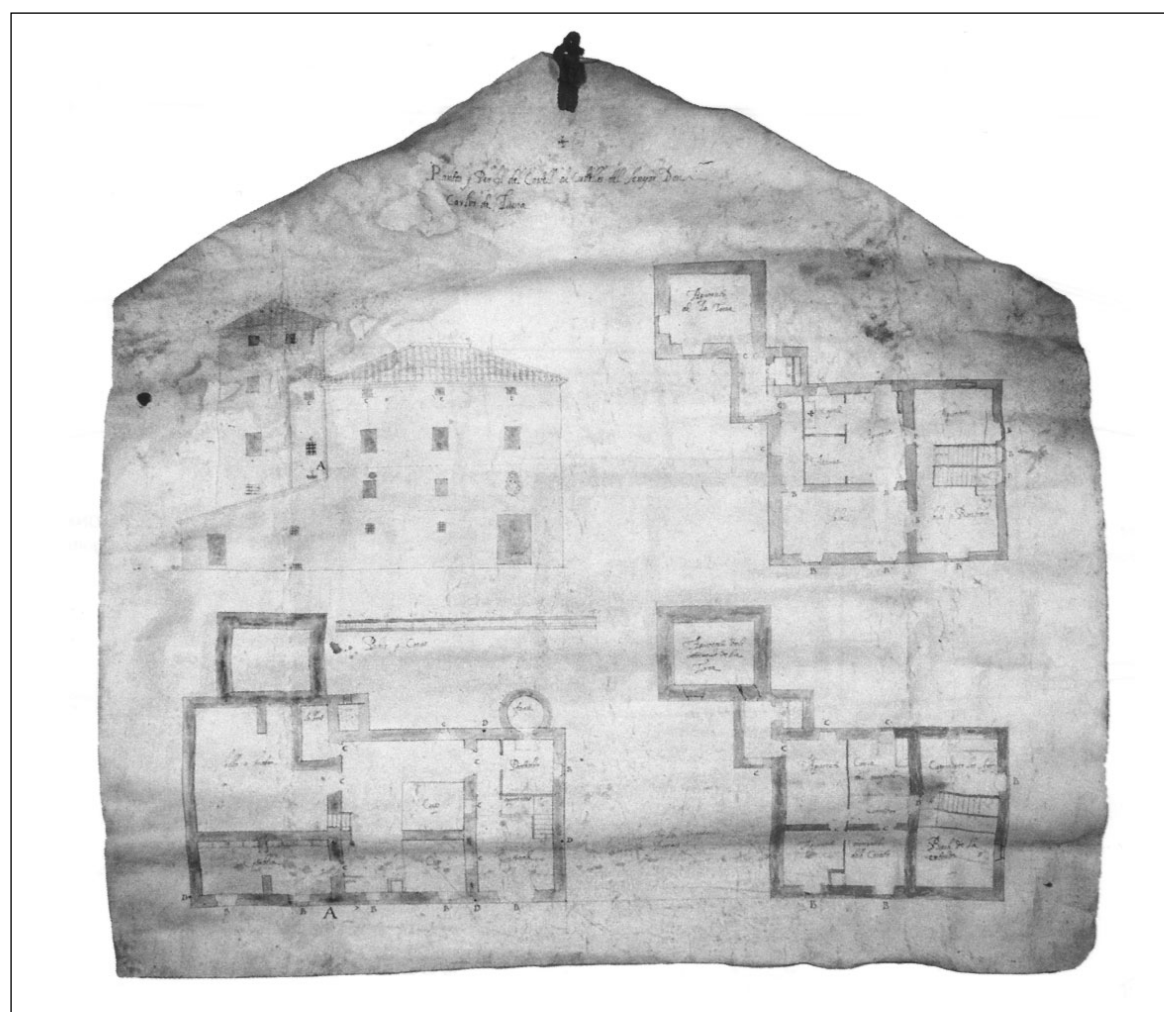

Figura 6.
Traça de fra Josep per a la remodelació del castell de Cubelles (extret de *Quaderns científics i tècnics de restauració monumental*, 10, 1998).

portant, arribar a poder establir una visió de conjunt de la seva activitat per tal d'arribar a conclusions concretes sobre la seva formació, les seves possibles influències i una definició més precisa del seu estil. Fruit d'aquests anys d'investigació és la nostra tesi doctoral, *Fra Josep de la Concepció i l'arquitectura carmelitana a Catalunya*, llegida el novembre del 2000, en la qual, a banda d'apropar-nos a algunes de les qüestions suara esmentades, ens hem pogut permetre l'aportació d'algunes novetats al voltant de l'activitat del tracista, que inclouen una nova atribució i el retrobament d'alguna de les traces confeccionades per ell a les quals s'havia perdut la pista¹⁶.

El domini de la pràctica arquitectònica

Pel que fa al primer dels objectius que ens marcàrem, el de la lectura de conjunt de les obres de fra

Josep de la Concepció realitzada a partir de l'exhaustiu catàleg de la seva fructífera producció, una de les principals conclusions a què vàrem arribar és la versatilitat de llenguatge que demostren les seves creacions. De fet, aquesta és una característica que fra Josep comparteix amb altres tracistes pertanyents a l'orde carmelità descalç en actiu a la Península Ibèrica des de finals del XVI i al llarg dels segles XVII i XVIII, que van destacar també per la seva capacitat d'adaptació a encàrrecs procedents de focus molt diversos, desvinculats de l'orde religiós en què havien professat. Estem parlant de figures de la talla de fra Alberto de la Madre de Dios, fra Alonso de San José o fra Nicolás de la Purificación, per citar només els noms més reconeguts, i de tants altres religiosos descalços que no es limitaren a traçar convents per a la seva pròpia congregació, sinó que estengueren la seva activitat projectista a convents d'altres ordes religiosos, esglésies parroquials, catedrals, capelles, sagristies, retaules, façanes, campanars, obres municipals, palaus, tasques d'enginyeria i, final-

16. Carme NARVÁEZ CASES, *El tracista fra Josep de la Concepció i l'arquitectura carmelitana a Catalunya*, tesi doctoral inèdita, Departament d'Art, Facultat de Filosofia i Lletres, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, 2000.

17. La concentració d'aquests talents sembla produir-se de manera especial a la província carmelitana de San Joaquín de Navarra, on Rogelio Buendía comptava en aquests segles fins a vint-i-quatre tracistes carmelitans descalços, dels quals nou eren naturals del país; R. BUENDÍA, *Navarra*, «Tierras de España», Noguer, Barcelona 1988, p. 265. De manera similar, Fernández Gracia i Echevarría Goñi explicaven l'èxit de l'anomenada «arquitectura carmelitana» a partir de la qualitat i el talent dels tracistes de l'orde, que també segons aquests autors, es revelaren d'una manera especial a Navarra, fent que en matèria artística la congregació de carmelitans descalços destaqués per sobre d'altres ordes religiosos; R. FERNÁNDEZ GRACIA- P. L. ECHEVARRÍA GOÑI, «El convento e iglesia de los Carmelitas Descalzos de Pamplona. Arquitectura», *Príncipe de Viana*, 164, 1981, p. 787-818.

ment, visures diverses. Aquesta multiplicitat en els escenaris d'actuació i la capacitat d'adaptació que això suposa no deixen de sorprendre en uns frares que, en la major part dels casos, sembla que s'hagin iniciat en el món de l'arquitectura en la seva vessant més pràctica o bé de manera autodidacta. La qüestió és tan singular que, sens dubte, mereix un estudi més atent que permeti establir per què els arquitectes de l'orde carmelità descalç van ser tan especialment apreciats en un determinat moment com a professionals de la pràctica arquitectònica, fama que els portà a ser cridats a treballar en àmbits molt diferents¹⁷.

Aquesta capacitat d'adaptació a què acabem de fer referència quant a la molt diversa naturalesa dels encàrrecs de què es féu responsable fra Josep de la Concepció, i que comparteix amb altres tracistes de la seva congregació és, doncs, una de les primeres propietats de la seva producció que cal citar. Al llarg dels trenta-cinc anys de la seva activitat en el camp de la construcció, fra Josep de la Concepció va intervenir en el disseny i l'elaboració d'un total de trenta-quatre obres, que inclouen convents de carmelitans descalços, esglésies parroquials, capelles, palaus, reformes de castells, disseny de retaules, un campanar, un projecte de catedral, un projecte de façana de catedral i diverses obres menors (una reixa de ferro i un tabernacle, per exemple). Durant aquests anys, fra Josep també actuà com a supervisor d'obres d'enginyeria a Barcelona i intervingué en algunes visures. Constatem, doncs, a partir d'aquesta nodrida llista de produccions aplicades a múltiples àmbits, que, en primer lloc, fou la seva completa formació en el camp de la construcció la que li possibilità una merescuda fama que s'estengué fora del territori català. I, en segon lloc, que, fent un còmput d'aquestes produccions, ens adonem que hi predominen clarament les realitzades fora del seu propi orde (vint-i-una) per sobre de les realitzades per als descalços (onze, a les quals cal sumar intervencions puntuals als convents de Sant Josep de Barcelona i de Sant Llorenç de Tarragona). Aquesta verificació en el cas particular de fra Josep de la Concepció, sumada als exemples coneguts dels tracistes descalços en actiu en altres zones del territori peninsular citats anteriorment, ens porten a concloure que en la major part dels casos la formació que rebien aquests professionals (moltes vegades autodidacta, i basada tant en la teoria com en la pràctica) no anava adreçada exclusivament a ser d'utilitat a la congregació a la qual pertanyien, sinó que els preparava per actuar allà on fossin cridats com a arquitectes. Creiem que la concentració de talents arquitectònics en l'orde carmelità descalç no és deguda a l'atzar, sinó a la voluntat de les autoritats descalces, que fomentaren en alguns religiosos, ja predisposats per les seves habilitats i aptituds, l'aprenentatge

d'una activitat que els havia de fer útils com a projectistes de convents, però també com a artífexs reconeguts en el camp de la construcció, reclamats en tot tipus d'obres i —portant-ho a un àmbit més material— generadors d'ingressos per a la congregació. La que acabem de descriure és una política que l'orde carmelità descalç sembla que estengué també a altres àmbits de la producció artística.

En aquest punt referent a la formació de fra Josep de la Concepció com a arquitecte, a banda de les consideracions generals que podem aplicar quant al seu aprenentatge teòric (camp en el qual només ens podem moure a partir de les suposicions habituals en aquests casos: Vitruvi, Vignola, Serlio), l'obra del tracista ens sembla en molts aspectes inspirada i fortament influenciada per l'arquitectura de l'Escola del Camp. La seva procedència tarragonina (recordem que fra Josep de la Concepció va néixer a Valls) i les repetides estades que va realitzar a la capital d'aquestes comarques per fer-se càrrec d'algunes obres, justifiquen sobrerament l'ascendent que sobre ell van poder tenir algunes de les obres més cèlebres de Pere Blai o Jaume Amigó, un ascendent que es tradueix sobretot en la utilització altament plàstica de l'ordre arquitectònic, en el seu ús com a organitzador de superfícies i en la seva simplicitat monumental —Martinell ja parlava, en referència a l'obra de fra Josep, de «facilidad de composición, monumentalidad y acertada proporción de los elementos»—.

El referent que suposen els arquitectes cinc-centistes en algunes obres frajosepianes resulta prou explícit; així, per exemple, el model de la capella del Santíssim a la seu de Tarragona, obra de Jaume Amigó, està present en la solució que fra Josep va donar a l'exterior de les cúpules de la capella de la Immaculada a la mateixa seu i de la capella del Santíssim a l'església parroquial de Sant Pere de Reus. Quant a la capella de les Santes Espines de l'església parroquial de Santa Maria de l'Alba de Tàrrrega, una de les més conegudes obres del tracista en terres lleidatanes, el patró el tenim a les capelles de Sant Joan i Sant Fructuós a la catedral de Tarragona, obra de Pere Blai. Més que cap dels altres realitzats en els seus anys de formació, l'aprenentatge fonamental que sembla dur a terme fra Josep de la Concepció és, doncs, a partir d'algunes de les més reeixides construccions de l'arquitectura catalana del XVI. Lleugerament inspirat, justament, en aquest àmbit de l'Escola del Camp se'ns presenta un dels elements arquitectònics més distintius de l'obra de fra Josep: la cúpula. Més enllà de la simple adopció d'un model, ens referim en aquesta qüestió a l'originalitat que representa la presència de les cúpules emplaçades en espais fins aleshores poc freqüents, com ara les capelles laterals d'un temple conventual (a l'església del convent dels descalços a la localitat valen-

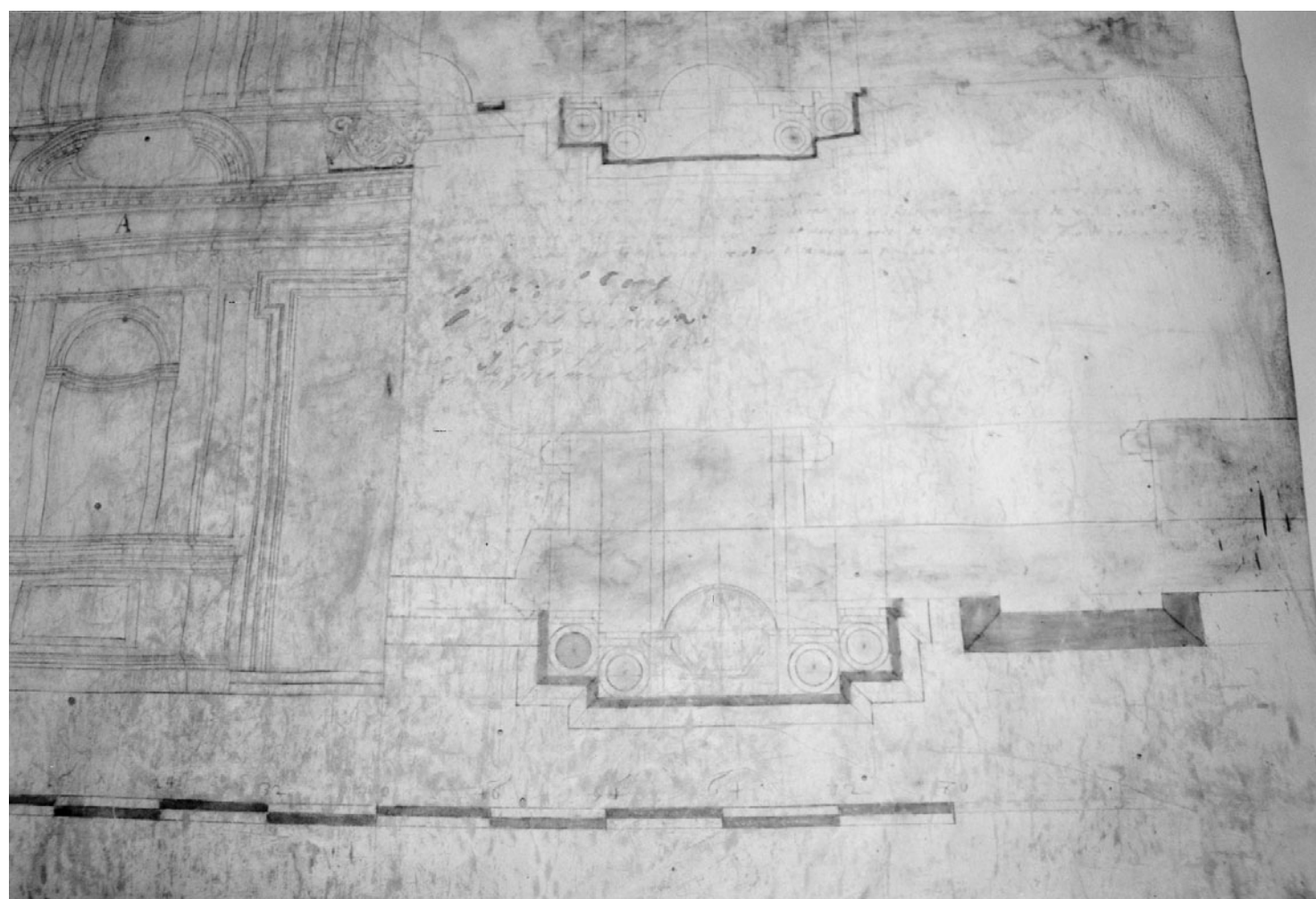

Figura 7. Projecte de fra Josep de la Concepció per a la façana de la catedral de Girona. Arxiu Capitular de Girona.

ciana d'Énguera, a Nostra Senyora de Gràcia a Barcelona, popularment coneguda com «els Josepets») o la sala del consell d'una casa consistorial (és el cas de la seu municipal de Vic).

Darreres novetats en el catàleg d'obres de fra Josep

Les nostres indagacions sobre la figura de fra Josep de la Concepció ens han permès engrossir l'inventari de les seves obres i, al mateix temps, descobrir alguns dels projectes realitzats per ell que, tot i que ja li havien estat atribuïts, no eren coneguts, en no haver quedat evidència gràfica d'aquestes traces.

Sens dubte, l'aportació més significativa (per famosa) que podem fer al catàleg d'aquest arquitecte és l'atribució del projecte de la façana de la catedral de Girona. L'execució d'aquesta obra ha estat tradicionalment assignada en línies generals

al mestre Pere Costa, que, durant el segon quart del segle XVIII, hauria acabat d'arrodonir, amb la seva intervenció i amb els canvis introduïts en el disseny, un projecte d'acabament del frontis de la seu que havia estat iniciat ja al voltant de l'any 1680 per voluntat del bisbe Sever Tomàs Auter. En vista de noves evidències documentals, aquesta autoria ha de ser replantejada, i la figura de Costa hauria de ser tinguda en compte, més aviat, com la d'un artífex que, introduint algunes alteracions menors, s'ajusta a un projecte previ que segeix de manera força fidel.

El document que aporta la clau en aquest canvi d'autoria és una traça dipositada a l'Arxiu Capitular de Girona que ens mostra un disseny de frontispici monumental destinat a cloure la construcció de la seu gironina (figs. 7 i 8). Aquesta traça era ja coneguda —i fou il·lustrada— a partir d'una publicació de Marqués Casanovas¹⁸, que l'atribuïa a «N. Gavina» —errònia transcripció de Miquel Llavina, oncle del mestre Domènec Rovira el Jove—. En el seu estudi dedicat a la façana i,

18. «La fachada de la catedral de Gerona», *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, 1955, vol. X, p. 285-316.

especialment, a aquest projecte, Marqués s'oblidava de mencionar una inscripció inclosa a la part inferior dreta de la traça, llegible amb molta dificultat a causa del lamentable estat de conservació del document, i on consta l'epígraf següent: «[...] de planta [...] de la primera andana de la trassa nova feta per lo pare Joseph de la Concepció [...] que vuy a 29 de maig 16[...]1 esta concertat que se altera lo preu hage de fer dit Francisco Puig en la [...] capitulat ab acta en poder de Pere Rosello notari public de Girona a 19 de agost de 1680 [...]»¹⁹. El nom de fra Josep de la Concepció va ser confós incomprendiblement per Marqués Casanovas, que el transcriví com «Francesc Puig», citat, efectivament, en una part de la inscripció, però no com a autor de la traça, sinó com a simple executor²⁰. Certament, ens consta que, en resposta a la crida realitzada per una comissió de canonges a diversos arquitectes del Principat per fer-se càrrec de les obres de construcció de la façana gironina, Puig presentà al Capítol catedralici un pressupost de 8.500 lliures, que fou acceptat i a partir del qual li fou assignat l'encàrrec²¹.

La qüestió és complexa i crea diversos interrogants per l'existència d'una altra traça anterior i per la incertesa d'algunes dates, i nosaltres no ens volem estendre més en el tema²², excepte per remarcar que l'actual façana de la catedral de Girona sembla haver estat construïda —tret d'alguns aspectes menors— en base a la citada traça, i que els únics elements previstos en el disseny de fra Josep de la Concepció i no aplicats finalment són l'acabament del frontó triangular i les pilastres gegantines que havien d'emmarcar el conjunt. Quant a la resta, s'ajusta a l'esquema plantejat a la traça signada pel famós tracista. El projecte està basat en un frontispici emmarcat per dues pilastres gegantines sobre les quals es disposa un frontó triangular, seguint un model classicista, una versió de les façanes dels temples de carmelitans descalços, però sense l'afegiment dels cossos laterals units al central a partir d'alerons. Sens dubte, el que més destaca en aquesta traça —i també en la façana— és la presència del rosetó, de dimensions espectaculars i amb un enorme pes visual en el conjunt. El rosetó és la culminació d'una portada pensada en forma de retaule, dividit en tres pisos separats per amples entaulaments i conformat per fornícules sobèrbiamment emmarcades per una espectacular utilització de l'ordre arquitectònic: dues columnes d'ordre corinti flanquegen cada un dels nínxols, coronats per frontons corbs interromputs que adopten en cada pis formes diferents. A l'últim pis la successió vertical de fornícules culmina en un esclat de formes decoratives basades també en la voluta, i rematades per dues figures que al mateix temps flanquegen el gran rosetó.

A banda d'aquesta nova atribució, també hem de ressenyar en el conjunt d'obres d'aquest ar-

Figura 8. Detall de la traça elaborada per fra Josep de la Concepció per a la façana de la seu de Girona, on s'aprecia l'estructura que havia de rematar el pis superior, que flanquejava el rosetó.

19. Els claudàtors corresponen als fragments absolutament il·legibles que presenta el text, que en algunes parts es mostra completament esborrat. A la banda esquerra de la traça trobem un text explicatiu adreçat als oficials que han de dur a terme l'obra, referent a algunes qüestions tècniques dels acabats de la façana, i en el qual identifiquem sense cap dubte la lletra de fra Josep de la Concepció, que coneixem a partir d'altres inscripcions o textos escrits per ell, com ara l'informe de la visura feta a l'església del Carme d'Oriola.

20. Li devem a en Carles Dorico aquest descobriment. Ell fou qui

ens féu parar atenció en la inscripció mencionada.

21. Arxiu Capitular de Girona, *Resolucions capitulars*, 1678-1680, folis 220-221.

22. L'afer i les circumstàncies que l'envoltaren, amb aportació de referències documentals, està més àmpliament desenvolupat a la nostra tesi doctoral, mencionada anteriorment, p. 244-248.

23. Arxiu Municipal de Mataró, *Acords municipals*, 1613-1685, foli 5v-6r.

24. Sobre la història constructi-

va d'aquest temple, consulteu L. FERRER i CLARIANA, *Santa Maria de Mataró. La Parròquia. El temple*, 2 vols., Museu i Arxiu Històric Arxiprestal de Mataró, Mataró, 1968.

25. Tot i que no havien estat mai publicades, aquestes traces havien estat ja descrites per J. R. TRIADÓ a *L'època del Barroc*, s. XVII-XVIII, «Història de l'Art Català», vol. V, Edicions 62, Barcelona, 1984, p. 80. Malgrat que l'autor afirma en aquesta publicació que les traces s'han conservat, la realitat és que a l'arxiu on estaven dipositades fa temps que no en saben res.

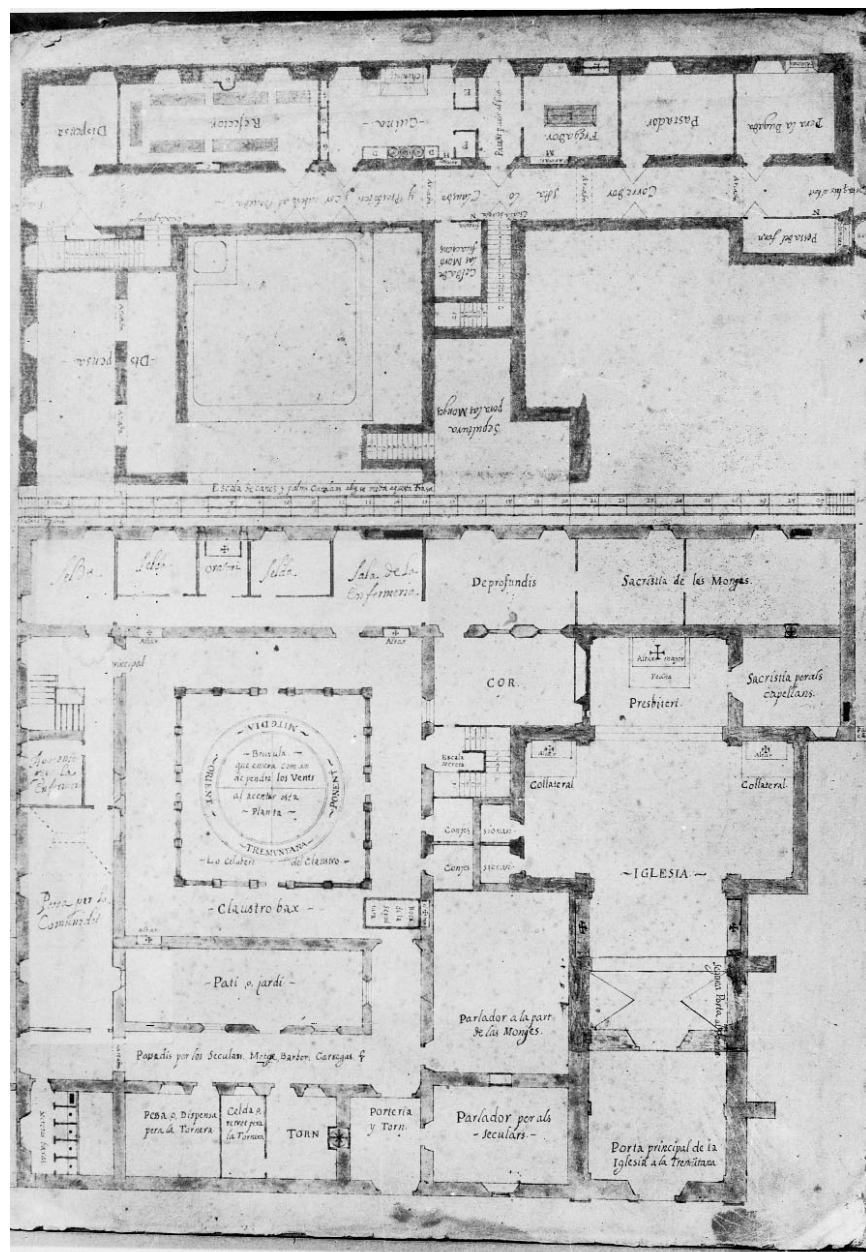

Figura 9.
Traça de la planta del pis baix i soterrani del convent de La Presentació de monges carmelitanes descalces de Vic, confeccionada per fra Josep de la Concepció. Arxiu Fotogràfic Mas (Barcelona).

quitectes unes altres de no tan espectaculars, i encara no del tot perfilades, com per exemple la intervenció realitzada a la parroquial de Santa Maria de Mataró. El temple, de fàbrica gòtica, va patir una important remodelació a mitjan segle XVII, en la qual el tracista carmelità sembla haver tingut un paper destacat. Desconeixem l'autèntic abast de la seva intervenció, però sabem que existí gràcies a una referència aportada pels acords municipals de la vila. Segons aquest document, el 29 d'agost de l'any 1682 el consell municipal mataroní decidia «sercar dos persones pratigas y expertas en fabricas de obras novas de Iglesias en la

ciutat de Barcelona o en altres parts del present Principat de Cathalunya allí ahont se sapia haver-ni pera que aquellas junts ab fra Joseph de la Concepcio carmelita descalcs perçona qui ha aportat fins vuy la fabrica de la obra nova de la Iglesia Parrochial de dita vila miren y regoneguen la dita fabrica feta en dita obra y veurer si aquella esta be del modo esta o si se deu renovar y fer hi altre cosa pera que stigue ab la perfectio deguda»²³. De la qüestió, de la qual caldrà ocupar-se'n en futures investigacions per acabar d'escatir la missió de fra Josep de la Concepció en l'obra, sabem poca cosa més, excepte que va ser nomenada una comissió que havia de valorar els diversos projectes que es presentaren per acabar la construcció, i que el guanyador fou el projecte presentat pel milanès Ercole Torelli, encarregat fins al 1685 de les obres de la parroquial²⁴.

Ja per acabar, volem remarcar l'interès del retrobament —encara que només sigui en forma d'il·lustració fotogràfica— de dues de les traces confeccionades per fra Josep i perdudes en anys recents: la del projecte per a la nova catedral de Vic (figs. 3, 4 i 5) i la del projecte per al convent de monges de La Presentació de la mateixa ciutat (fig. 9 i 10).

Són prou coneguts pels estudiosos els intents portats a terme al llarg del segle XVII a la capital vigatana per bastir una nova seu que substituís la vella edificació romànica, el més famós dels quals, probablement, és el projecte confeccionat el 1633 per Damià Bolló, *Trassa per reedificar la Iglesia catedral de la ciutat de Vich sens mourer los claustros, ni campanar*, que preveia la manera d'edificar una nova catedral sense haver d'enderrocar la vella mentre durés la construcció. L'ambiciós projecte no va ser dut a terme, i l'empenta renovadora es limità a erigir una nova capella dedicada a sant Bernat Calbó, bisbe de la ciutat en el segle XIII, bastida a partir del 1633 per l'arquitecte mataroní Jaume Vendrell. La idea de construir una nova seu va ser represa pel capítol catedralici l'any 1679, amb un intent prou seriós com per encarregar les traces de la nova edificació a fra Josep de la Concepció, amb fama ja acreditada a la població en haver estat l'autor del projecte de la nova casa de la ciutat.

El disseny de fra Josep per a la seu va ser desenvolupat en tres fulls de pergami, amb abundants detalls constructius, que es conservaven a l'Arxiu Episcopal de Vic, i que han desaparegut en el darrer segle²⁵. L'única evidència que en l'actualitat ens en queda són les fotografies conservades a l'Arxiu Mas i que reproduïm en el present article, que mostren la planta i dos perfils de la construcció, un de frontal i l'altre de lateral. Fra Josep dissenyà una catedral a partir dels mateixos criteris utilitzats per dissenyar esglésies conventuals o parroquials, amb l'única variació de les

